

Lőrinczi Dénes
A HABSBURG BIRODALOM ÚJ ÉKKÖVE

„Hűséget tör arany, s aranyért eladó az igazság;
áldozatául esett állami rend s becsület.”

(Propertius: Elégiák III.)

Köleséri Sámuel *Erdély aranybányászata* című könyve¹ nagy népszerűségnek örvendett a 18. század első felében az európai értelmiségi körökben. Az 1717-ben Nagyszébenben kinyomtatott munka – amelyet most már magyar fordításban is kezében tarthat az olvasó – az első megjelenésekor az *Auraria Romano-Dacica* címet viselte.

A fordító, Magyar László András foglalta össze Köleséri Sámuel korántsem mindennapi életútját, aki személyes érdeklődésének s ezáltal sokoldalúságának köszönhetően törekedett arra, hogy az újonnan a Habsburg Birodalomhoz csatolt Erdély modernizálását elősegítse. „Köleséri azonban – állapítja meg a fordító – nemcsak az erdélyi bányáügy felvirágoztatásában, hanem Erdély új közigazgatási, jogi, járványügyi rendszerének kialakításában és a tartománynak a Birodalomba való sikeres beillesztésében is fontos szerepet játszott.” (156. o.)

Köleséri könyve tizennyolc esztendővel a karlócai béke és hat évvel a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc bukása után látott napvilágot a Habsburg Birodalomba nemrég betagozódott Erdélyben.

A fordítónak és a munkáját segítő lektoroknak, Petneházi Gábornak és Papp Gábornak, valamint a kötetet szerkesztő Font Zsuzsának sikerült megőrizniük és tovább adniuk a 18. század első évtizedeiben használatos nyelvezet stílusjegyeit. A könyvet a lojális szerző VI. Károly

1 Köleséri Sámuel: *Erdély aranybányászata. Auraria Romano-Dacica. Cibinü 1717.* Szerk. Font Zsuzsa. Szeged – Kolozsvár, 2015, Szegedi Tudományegyetem – Erdélyi Múzeum-Egyesület (Kölesériana 2.) 178 oldal.

Köleséri Sámuel írásai közül a „*Kölesériana*” sorozat első kötete 2012-ben jelent meg magyarul Jakó Zsigmond gondozásában *Köleséri Sámuel tudományos levelezése 1709–1732* címmel, míg az *Erdély aranybányászata* a sorozat második kötete 2015-ből, harmadikként pedig 2016-ban látott nyomdafestéket *Köleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás* című könyv.

német-római császárnak, magyar és cseh királynak ajánlotta. Köleséri első mondatában kiemeli, hogy Károly császár „a német, spanyol, pannon, cseh és dák” területek uralkodója, majd néhány mondattal alább figyelmezteti az utókort, hogy örök hálával és tisztelettel tekintsenek a Habsburg család jelenlegi uralkodójára, aki Daciát integrálta birodalmába. Fontos kiemelni – amit a könyv fordítói sem mulasztottak el –, hogy a szerző a *Dacia*, *dák* szavak használatakor az Erdélyi Fejedelemségre gondolt, ezeket következetesen szinonimaként használta. (7. o.)

Az Erdélyt érintő 17. század végi és a 18. század első felében történt meghatározó jelentőségű történéseket sem mellőzi Köleséri. A törököket „barbárok”-nak, II. Rákóczi György magatartását „szemtelen önállósodásnak”, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát pedig „zavaros közzjátéknak” (40. o.) nevezi.

Az ajánlásában hízogó kijelentések magasztalják Károly császár *jupiteri* adottságait, akinek mértékletességével, alattvalói üdve érdekében kifejtett fáradhatatlan munkálkodásával, mindenkivel szemben egyenlően mért igazságosságával és igen körültekintő kormányzásával a birodalom a jólét felé közeledik. (7. o.)

A császári Erdély ércbányáinak volt főfelügyelője 1717. március 10-én kelt előszavában röviden körvonalazta, hogy könyve az arany feltárását, előállítását és felhasználását ismerteti. A kötet hat fejezetből áll, amelyek a *római-dák bányászat történetétől* kezdve az arany *orvosi hatásaiig* foglalják össze a nemesfémvel kapcsolatos ismereteket.

Az első nagyobb fejezet a térség ókori történetét, a római-dák konfliktusokat elemzi. A rómaiak Kárpát-medencei terjeszkedését kimondottan az erdélyi ásványkincsek bőségével indokolja. Ebben a fejezetben kiváltképp Traianus császárt, és az általa felállított és feliratokból ismert *aranybányászati kollégium* munkásságát tárgyalja, amely a későbbi korokban működő céhekhez hasonlóan tevékenykedve törekedett az erdélyi ásványok gazdaságos kitermelésére. Köleséri folyamatosan törekszik párhuzamot vonni Róma és a Habsburg Birodalom, illetve azok uralkodói és tanácsosai között. Így például a 16. oldalon célzást tesz az uralkodóra és a helytartóra vonatkozóan, és azt ecseteli, hogy a Római Birodalom mennyire bölcsen cselekedett, mikor a kolóniák és municípiumok jogait érvényesítette, melynek köszönhe-

tően nemcsak az erdélyi települések, hanem maga a birodalom jövedelme is gyarapodhatott.

A némileg erőltetett párhuzam számos helyen hitelességét veszti azáltal, hogy forrásai tévesek, hivatkozásai nem minden esetben pontosak, megalapozottak, ezeket a hiányosságokat a könyv fordítói folyamatosan jelzik. A kontinensek összehasonlításának esetében is téves az a megállapítása, hogy ebben a korban az életszínvonal Európában volt a legmagasabb.

Az első fejezetet képező *aranybányászat történetét* bemutató részből egyebek mellett megtudhatjuk, hogy a 18. század első felében a Kárpát-heggyonulat mely oldalai voltak már többé-kevésbé kiaknázva. A Kárpátok vonulatának a déli és a keleti, azaz „az ellenkező [román fejedelemségi] oldalon azonban még a folyamokban is elsőrangú és majdnem teljes tisztaságú arany lelhető”. (32. o.)

A szerző kiemeli, hogy az 1700-as évekre Dél-Erdély „legalább négy, aranybányájáról híres bányászvárossal” büszkélkedhetett (37. o.), Abrud-, Aranyos-, Körös- és Rézbányára gondolva.

A könyv második fejezetének elején az aranybányászattal kapcsolatos filozófiai fejtegetéseket követően Köleséri más európai térségek aranylelőhelyeivel hasonlítja össze az erdélyi aranyban gazdag vidékeket. Mesébe illők azok a kijelentései, miszerint a Kárpát-medence különböző szőlőtermő vidékein többször megtörténik, „hogy a szőlőkben aranycseppek, aranymagvak csillannak meg” (44. o.), vagy máshol „színarany szemcsékkel teli szőlőszemeket” találtak (45. o.). A térséget tehát szavaival is törekedett „bearanyozni”, ami részben azzal magyarázható, hogy a Gubernium figyelmét kívánta felhívni a bányajövedelmek fontosságára. Ez okból 1699-től Köleséri elsődleges feladatául a korabeli erdélyi bányák részletes feltérképezését és a figyelemnek hangsúlyosabban e nemesfém értékére való irányítását tűzte ki. Ezen igyekezetének köszönhetően látott napvilágot később, 1717-ben az *Auraria Romano-Dacica* című munkája is.

„Az aranypénz veréséről” szóló harmadik fejezet egyszerű nyelvezettel ismerteti a „szabad arany” „többé-kevésbé darabkás, porhanyós, szemcsés, [...] finom homokhoz hasonló” porként való előfordulási módját a természetben. Bemutatásából az is kiderül, hogy a 18. század első felében számos tisztítási folyamatot alkalmaztak: az enyhébb vagy hevesebb melegítést, a higany vagy mágneses kövek használatát.

A következő fejezet „a bányászattal és pénzveréssel kapcsolatos tartományi törvényeket és rendeleteket veszi sorra”. Ennek megfelelően kitér az Erdélyi Fejedelemség korában hozott azon rendeletekre és törvényekre is, amelyek szabályozták az ásványi anyagokban gazdag területek használatát.

Az utolsó fejezet „az arany orvosi hatásait vizsgálja”, ismerteti a 18. század elejéig összegyűjtött ilyen jellegű ismereteket, és érdekes kuriózumokat tartalmaz a kor arannyal kapcsolatos gyógyászati hiedelmeiről. A befejezésként közölt segítő és szemléltető írások témája szintén az arany, mint a térség legértékesebb ásványa.

Az *Erdélyi aranybányászataiban* a szerző nemcsak az arany szerepét, múltját és előállításának folyamatát ismerteti, hanem folytonosan érezhető az olvasó elkápráztatásának szándéka is. Sokszínű tartalmának köszönhetően napjainkban is számos érdekességet nyújt az olvasónak. E művén kívül a szerzőnek mintegy 50 különböző témájú írását tartja számon a szakirodalom. Ezek közül az egyik legérdekesebb az erdélyi pestisről 1709-ben kiadott munkája, amelyben terítékre kerülnek a vámpírok is. Szerteágazó tudományos érdeklődéssel bírt, értekezett matematikai, fizikai és teológiai kérdésekről, kézikönyvet adott ki jogi és filozófiai problémákról, imakönyvet jelentetett meg, valamint írásokat publikált a numizmatika, régészet, botanika, alkímia, lélektan és csillagászat területéről.

Soraiból mindvégig egyértelműen kiolvasható az a cél, hogy a birodalom vezetőiben felébressze az érdeklődést Erdély és annak értékei iránt. Könyvében ezt ritkán nyilvánítja ki nyíltan, inkább csak diplomatikusan érinti, mégis érezzük, végig azt próbálja sugallni, hogy Erdély a Habsburg Birodalom új ékköve lehet, amennyiben kellő figyelmet és támogatást talál.